

TURUN HOSPITAALI JA KUPITTAAN PARANTAVA VESI

VELI PEKKA TOROPAINEN

Turkulainen sairasti 1600-luvulla tautia, *sjuka*. Sairaita ja heidän parantajiaan mainitaan jatkuvasti kaupunkia koskevissa lähteissä, sillä sairaus esti saapumasta oikeuden eteen tai matkustamasta, aiheutti perheelle ja naapureille vaikeuksia, tai viranomaisten oli mietittävä sopivia torjuntakeinoja epidemian uhatessa. Kodeissa harjoitetun parantamisen rinnalla Turussa oli vuosisadan aikana vähintään viitisenkymmentä ammattimaista parantajaa sekä lisäksi puoliammattimaisia kansanparantajia. Sairaus voitiin kokea joko luonnollisena tai luonnottomana. Pahin sairaus oli rutto, joka puhkesi nopeasti Jumalan vihastuttua ihmisiin. Maasta nousevien myrkyllisten huurujen ja ilmassa leijuvan saastasta syntyneen miasmapilven epäiltiin sisältävän taudin siemeniä. Maalliset toimet eivät yksin riittäneet torjumaan sairauksia, vaan kaikkien tuli tukeutua vahvasti Jumalaan.

Sairaanhoitoa 1600-luvulla

Turku oli 1600-luvulla Ruotsin valtakunnan merkittävimpiä kaupunkeja. Vuosisadan kuluessa Turku kasvoi väestömäärältään yli kaksikertaiseksi asukasluvun ollessa sen lopulla noin 7 000 henkeä. Väestömäärän kasvu ja ammattimaista parantamista kaivanneet potilaat houkuttelivat kaupunkiin parantajia muualta Ruotsista ja ulkomailta saakka. Myös Akatemiaan perustettu lääketieteellinen tiedekunta lisäsi sairaanhoidon mahdollisuuksia. Monien Turussa vaikuttaneiden parantajaryhmien toimia valvottiin Tukholmasta käsin, ja pääkaupungissa annetut ammattiryhmien säännöt tulivat nopeasti käytäntöön myös Turussa.

Sairauden ilmettyä lähtökohtana oli potilaan hoitaminen kotona kotitalouden muiden jäsenten, oletettavasti pääasiassa naisten, toimesta. Sairaankotitaloudessa asuvien lisäksi parantamiseen osal-

listuivat naapurit ja tuttavat, joilta saatiin neuvoja ja lääkitseviä aineita, kuten ihraa, salvoja, olutta ja paloviinaa. Kun kotikonstit oli käytetty, turvaututtiin Turussa tarjolla olleisiin ammattimaisiin parantajiin. Työhön voitiin pyytää esimerkiksi kansanparantajia, kylvettäjiä, partureita, välskäreitä tai lääketieteen professoreita.

Turun hospitaali

Turussa sijaisi jo keskiajalla kaksi viranomaisten ylläpitämää hoitolaitosta, joissa huolehdittiin sairaita ja köyhistä. Kaupungin laidalla Puolalanmäen rinteessä oli Pyhän Yrjänän hospitaali, joka huolehti spitaalisista ja muista tarttuvia tauteja sairastavista. Lähempänä jokirantaa Aninkaisten korttelissa sijaitsi Pyhän Hengen huone, joka oli kaupungin varsinaisen sairaan- ja köyhäinhuoneen. Nämä laitokset siirtyivät reformaation myötä porvariston vastuulle; heidän tuli huolehtia suureksi osaksi laitosten asukkaiden elannosta ja rakennusten kunnosta.

Turun hospitaaliin eli köyhäinhuoneeseen sijoitettiin sairaita, vammaisia ja köyhiä, jotka eivät kyenneet elättämään itseään muuten. Se sijaitsi keskiajalta 1600-luvun alkupuolelle Aninkaisten korttelissa. Sieltä se siirrettiin vuosisadan kuluessa joen itäpuolelle ja lopulta 1670-luvulla joen länsipuolelle nykyisen Linnankadun varteen. Paikalle rakennettiin hoidokkien rakennusten lisäksi Pyhän Mikaelin kirkko, joka vihittiin käyttöön vuonna 1677.

Köyhäinhuoneen asukkaaksi pääsyä edelsi prosessi, jossa hakijan oikeus yhteisesti maksettuun elantoon tutkittiin tarkoin. Kaupungin velvollisuutena oli huolehtia vain niistä sairaita ja köyhistä, jotka olivat syntyneet Turussa tai niistä, jotka olivat tehneet työnsä ja maksaneet veronsa kaupungissa.

Hospitaaliin maksettiin lunastusmaksu, joka otettiin pyrkijän omaisuudesta tai sukulaisilta, mi-

käli sellaisia oli. Mikäli hospitaaliin otettu henkilö oli varaton, voitiin hänen lunastusmaksunsa määrätä kerättäväksi kolehdeilla jumalanpalveluksissa. Esimerkiksi vaimo Anna Maria Köpken anoi heinäkuussa 1697 pääsyä kaupungin hospitaaliin, sillä hän eli vanhana kurjuudessa. Hänen edesmennyt miehensä oli palvellut kruunua armeijassa. Koska hän oli kotoisin maalta, ei häntä voitu ottaa hospitaaliin, sillä kaupungilla oli omiakin köyhiä, jotka ansaitsivat paremmin paikan hospitaalista. Kaupunkiseurakunta ei voinut antaa mitään hänen lunastamiseksi, sillä hän ei kuulunut kaupunkilaisiin.

Lääkinnän ammattilaisia

Ruotsin valtakunnassa ei ollut 1600-luvun puoliväliin tultaessa elintä, joka olisi valvonut lääketieteen harjoittajia. Siksi Tukholman kaupungin lääkärinkunta perusti vuonna 1663 *Collegium medicorum* eli lääkärinkollegion, joka piti silmällä ammattikunnan toimia ja etuja. Valvonta laajennettiin vuonna 1688 koskemaan koko valtakuntaa. Kollegion nimeksi tuli *Collegium regium medicum*. Lääkintäpalveluja tarjosi kolme koulutettua ryhmää, jotka olivat myös kruunun hyväksymiä. Näistä ensimmäisenä tulivat

Välskäri suorittaa amputaation vuonna 1540.
Kuva: Wikimedia Commons, public domain.

lääkärit, joita Turussa oli saatavilla vielä 1600-luvulla vain ajoittain, ennen kuin lääketieteen professori Elias Tillandz (1640–1693) nosti lääketieteellisen koulutuksen tasoa tultuaan virkaan vuonna 1670.

Turun akatemia perustettiin vuonna 1640, ja siihen tuli neljä tiedekuntaa: teologinen, oikeusopillinen, lääketieteellinen ja filosofinen. Lääketieteen professorin opetusalaan kuuluivat anatomia, käytännön lääketiede sekä lääkeaineoppi, joka tarkoitti käytännössä kasvioppia ja siihen liittyvää apteekkikemiaa. Virkaan valittiin vuonna 1641 Eric Achrelius (1604–1670). Achrelius sai olla virassaan kuolemaansa saakka, vaikka hän laiminlöi työnsä, eikä julkaissut väitöskirjaa tai muutakaan lääketieteellistä teosta. Turun Akatemian järjestyksessä toinen lääketieteen professori Elias Tillandz jätti pysyvimmän jäljen Suomen kasvitieteeseen, sillä se oli tärkeää lääketieteelle. Suurin osa lääkkeistä valmistettiin juuri kasveista. Hänen aloitteestaan akatemiaan perustettiin myös kasvitieteellinen puutarha. Akateemisen lääketieteen kehitys Turussa oli vielä 1600-luvulla täysin lääketieteen professoreiden kiinnostuksen ja aktiivisuuden varassa.

Turussa toimi useita partureita, joiden töihin kuului suoneniskentä. Heistä kehittyi käytännön kirurgiaa harjoittava ammattikunta, joka hallitsi tämän taidon paremmin kuin teorioihin tukeutuvat akateemiset lääkärit. Turku sai 1600-luvun alkupuolella parturinsa Saksasta, jossa heitä oli harjaantunut ammattiin pitkien sotavuosien myötä. Ruotsin kielessä kirurgiaa harjoittaneiden lääkintäalan ammattilaisten nimityksenä oli 1600-luvulla *barberare*, *balberare* tai *bardskärare*. Niistä juontui suomen kielien nimitys parturi. Saksalaisen tavan mukaan myös nainen saattoi toimia parturina. Turussa parturina toiminut Karin Balbererska oppi ammatin saloja kolmelta aviomieheltään. Karin aloitti leskenä itsenäisen haavojen ja murtumien hoitamisen. Vuosisadan jälkipuoliskolla kirurgian ammattilaisia nimitettiin ruotsin kielessä nimellä *fältskär*, joka oli alun perin Saksan ja Sveitsin armeijoiden *feldscher* eli sotakentällä parannustoimia suorittava parturi. Suomessa vastaava nimitys on välskäri.

Kylvettäjäiden ammattikunnan jäsenet suorittivat pääasiassa veren laskemista, kuppausta ja haavojen hoitoa, mutta heillä oli myös oikeus parranajoon ja hiustenhoitoon. Vuonna 1675 määrättiin, että kylvettäjäit saivat hoitaa vain sisäisistä syistä johtuneita haavoja. Partureiden ja kylvettäjäiden välillä oli jatku-

via riitoja siitä, mitkä tehtävät kuuluivat kullekin ryhmälle, vaikka esivalta antoi heidän tehtäväkenttäänsä määritteleviä säädöksiä. Turkulaisista kylvetäjistä mainitaan useimmin Pával Deinert, joka toimi Turussa vuodesta 1649 lähtien. Maistraatti antoi hänelle luvan sitoa potilaiden haavoja, suorittaa hius-tenleikkua ja parturointia. Hän tutki myös usein turkulaisten tappelussa saamia vammoja ja antoi niistä lausuntonsa oikeudessa. Kymmenet parturit, väliskärit ja kylvetäjät muodostivat sen ytimen, jonka ammattimaiseen hoitoon turkulaiset turvautuivat 1600-luvulla.

Turussa lääkkeitä myivät alun perin mauste-kauppiaat, joiden harjoittama rohdoskauppa jatkui 1600-luvullakin. Turussa mainitaan jo vuonna 1594 apteekkari, mutta ensimmäisen pysyvän ja avoimen apteekin, joka myi lääkkeitä yleisölle, perusti vuonna 1689 Johan Albrecht Relau. Hän toimi Turussa apteekkarina lähes kolmen vuosikymmenen ajan. Relauin liikevaihto oli hyvästä apteekin hoidosta huolimatta niin pieni, ettei hän kyennyt pitämään varastoaan hyvin varustettuna, kelvollisessa järjestyksessä ja kunnollisesti säilytettynä, kuten erioikeuskirjeessä vaadittiin.

Kupittaaan terveellinen vesi

Kupittaaan lähteen veden parantavat vaikutukset on tunnettu jo 1600-luvulta lähtien. Seuraavalla vuosisadalla terveyslähteen suosio kasvoi ja veden juojien määrä lisääntyi niin, että paikalle rakennettiin 1800-luvun alussa näyttäivät kaivohuonerakennukset.

Elias Tillandz oli ensimmäinen varsinaisen lääketieteellisen koulutuksen saanut professori Turun akatemiassa. Hänen virkakaudellaan potilaiden hoitamista vaikeutti huomattavasti sairaalan puute. Turun raastuvassa käsiteltiin kesäkuussa 1691 Tillandzin pyyntöä saada pystyttää sauna Pyhän Henrikin eli Kupittaaan lähteelle, jotta siellä voitaisiin hoitaa sairaita. Raati suostui tähän pyyntöön, minkä jälkeen Tillandz kokeili lähteen vettä useiden sairauksien hoidossa.

Turun seudulla ja erityisesti saaristossa esiintyi 1600-luvulla paljon spitaalia eli lepra. Siksi Tillandz esitti, että lähteen viereen rakennettaisiin erityinen sairashuone sen selvittämiseksi, voitaisiinko spitaalisiä parantaa siellä. Kupittaaalle rakennettiin potilaiden hoitamiseksi rakennuksia, joista kannattaa

mainita suomalainen sauna, jossa oli myös amme kylpyjä varten. Lopuksi alueelle pystytettiin lauta-aita estämään lepra sairastavien ja muiden potilaiden välinen kanssakäyminen.

Johannes Ekelund (n. 1712–1746) oli ensimmäinen Turun akatemian lääketieteellisestä tiedekunnasta valmistunut lääkäri. Hänet julistettiin lääketieteen tohtoriksi vuonna 1743. Ekelundin tutkimuksessa kuvattiin Kupittaaan terveyslähteen veden ominaisuuksia sekä niitä sairauksia, joiden hoidossa vettä oli käytetty menestyksekkäästi.

Kupittaaan *prunni* saavutti suosiota terveyslähteenä 1700-luvun kuluessa. Esimerkiksi vuonna 1781 vedenjuojia oli 137. Tuolloin laitoksessa oli lähdesali, apteekkisali sekä huone köyhille ja sairaille juojille. Piha oli katettu, jotta vieraat eivät joutuisi käyskentelemään sateessa ja auringossa. Vuonna 1797 Kupittaaan veden juonti alkoi kesäkuussa, ja köyhillä oli oltava papintodistus siitä, että he olivat sairaita ja varattomia. Vuonna 1822 kaivohuoneella ilmoitettiin olevan keittäjäntären, joka valmisti vieraiden ruoan. Tuolloin kaivonjuojia oli vuosittain 180–220.

Evert Julius Bonsdorff (1810–1898) toimi vuodesta 1853 Kupittaaan terveyslähteen esimiehenä. Bonsdorff korosti muodin mukaista vesiparannusta muun hoidon osana. Kupittaaan terveyslähteellä toimi 1800-luvulta kaivomestari, joka johti veden juontia ja muuta siihen liittyvää oheistoimintaa. Vettä tuli juoda tiettyinä aikoina säännöllisesti tietty määrä, jotta sen terveysvaikutuksista olisi ollut hyötyä. Kupittaaalla suositeltiin otettavaksi lämpimiä ja kyl-

Suoneniskentää eli verenlaskua. Hieronymus Brunschwig. *Kleines Destillierbuch*. Kuva: Wikimedia Commons, public domain.

miä kylpyjä saksalaisen Karlsbader-mallin mukaan. Vuonna 1913 Kupittaaan vesi tutkittiin Ruotsissa ja havaittiin siinä olevan runsaasti radiumia, jolla katsottiin olevan terveyttä edistävä vaikutus.

Kupittaaanpuisto muokattiin vuonna 1820 kylpylävieraiden käveltäväksi. Vuonna 1824 sinne päätettiin rakentaa Charles Bassin suunnittelemat upeat kaivohuonerakennukset. Kaivohuoneen vieraille oli vuokrattavana hevosia terveysajeluihin. Puistossa järjestettiin myös konsertteja ja ilotulituksia. 1800-luvulla Kupittaa oli Turun huvittelukeskus, jota voisi verrata Kööpenhaminan Tivoliin. Kupittaaan kaivohuonetoiminta päättyi vuonna 1885, kun vanhin kylpylärakennus paloi ja toinen huutokaupattiin siirrettäväksi pois. Juhlasali säilyi käyttämättömänä talvisotaan asti, jolloin se paloi. Nykyisin paikalla on enää Engelin suunnittelema lähdepaviljonki.

Lopuksi

Jumalaan turvautumisen lisäksi sairauksien parantamiseen oli käytettävissä myös muita keinoja. Turussa varakkaimmat hankkivat itselleen lääkärikirjoja, joissa kuvattiin sairauksia ja annettiin neuvoja lääkitsemiseen. Omaiset huolehtivat tavallisesti lyhytaikaisista perheenjäsentensä sairastumisista. Esimerkiksi eräs porvari kertoi jääneensä pois kaupunginvartiosta, sillä hänen vaimonsa ja lapsensa olivat sairaana. Erään sairaan luona kävi hänen sisarensa aamuin ja illoin. Halukkaita sairaan hoitajia

jouduttiin palkkaamaan, sillä tehtävään ei toisinaan löytynyt omaista.

Raadin velvollisuutena oli puolustaa kunniallisia kaupunkilaisia näiden sosiaalisesta asemasta riippumatta. Raati joutui joskus huomauttamaan sairaan lähipiirille hoidon tärkeydestä. Heikkokuntoiset ja hygienialtaan epäilyttävät sairaut eivät välttämättä olleet tervetulleita sisään taloihin. Sairastunut palvelija saattoi kokea täydellisen hylkäämisen, sillä isäntäväki koki hänet hyödyttömäksi. Isäntää voitiin kieltää hoitamasta huonosti sairaalloista piikaansa, ettei tämä kärsisi pysyvää vahinkoa. Sairaus vei yleensä mahdollisuuden jokapäiväisen leivän hankkimiseen. Koska kollektiivisen hoidon piiriin pääseminen oli vaikeaa, joutuivat sairastuneet perheineen tulemaan toimeen monin eri keinoin.

Sairaahan hoitamisen laiminlyöminen koettiin moraalisesti arveluttavaksi, joten omaiset joutuivat selvittämään kuolemaan johtaneita syitä. Samalla heillä oli mahdollisuus tuoda esille tekemänsä hoitotoimenpiteet. Kun Erik Stångin tyttären väitettiin kuolleen hoidon puutteessa, kertoivat asiaa tutkineet raatimiehet lapsen kuolleen pitkälliseen sairauteen. Lapsen äiti sanoi tämän olleen sairaana kahdeksan päivää. Oikeuden mielestä lapsen äiti ei ollut surmannut tätä ehdoin tahdoin, sillä hän oli antanut rukoilla kirkossa lapsensa hengen puolesta. ■

Kirjoittaja on oikeustieteen väitöskirjatutkija Turun yliopistossa ja väitellyt Suomen historiasta.